

**Розслідування шахрайства на
залізничному транспорті,
спрямованого на заволодіння
об'єктами приватної власності**

Монографію присвячено дослідженню актуальних питань розслідування шахрайства на залізничному транспорті, під час якого здійснюють заволодіння особистим майном громадян. На основі узагальнення літературних джерел та практики досудового розслідування й судового розгляду розглянуто подію кримінального правопорушення та інші обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Сформульовано практичні рекомендації щодо підготовки й проведення низки слідчих (розшукових) дій, спрямованих на забезпечення повноти й всебічності досудового розслідування зазначеного кримінального правопорушення та доказування всіх його суттєвих обставин.

Для практичних працівників Національної поліції України, прокурорів, адвокатів, суддів, а також викладачів, студентів і курсантів закладів вищої освіти юридичного спрямування.

В. І. Галаган, О. О. Балацька

РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА
НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ
ТРАНСПОРТІ, СПРЯМОВАНОГО
НА ЗАВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТАМИ
ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

МОНОГРАФІЯ

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ — 2021

Рецензенти:

Цимбал П. В. — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету Державної фіскальної служби України;

Бояров В. І. — кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
(протокол № 7 від 7 червня 2021 року)*

Матеріали подано в авторській редакції

Галаган В. І., Балацька О. О.

Г 15 Розслідування шахрайства на залізничному транспорті, спрямованого на заволодіння об'єктами приватної власності [Текст]: монографія / В. І. Галаган, О. О. Балацька. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2021. 192 с.

ISBN 978-611-01-2368-6

Монографію присвячено дослідженню актуальних питань розслідування шахрайства на залізничному транспорті, під час якого здійснюють заволодіння особистим майном громадян. На основі узагальнення літературних джерел та практики досудового розслідування й судового розгляду розглянуто подію кримінального правопорушення та інші обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Сформульовано практичні рекомендації щодо підготовки й проведення низки слідчих (розшукових) дій, спрямованих на забезпечення повноти й всебічності досудового розслідування зазначеного кримінального правопорушення та доказування всіх його суттєвих обставин.

Для практичних працівників Національної поліції України, прокурорів, адвокатів, суддів, а також викладачів, студентів і курсантів закладів вищої освіти юридичного спрямування.

УДК 343.14:343.72

ISBN 978-611-01-2368-6

© Галаган В. І., Балацька О. О., 2021.
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2021.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПОДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ	10
1.1. Стан наукової розробленості проблем розслідування шахрайства на залізничному транспорті	10
1.2. Встановлення часу та місця вчинення шахрайства на залізничному транспорті як складових події кримінального правопорушення.....	23
1.3. Доказування способу й інших обставин вчинення шахрайства на залізничному транспорті як складових події кримінального правопорушення.....	44
1.4. Виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню шахрайства на залізничному транспорті	67
РОЗДІЛ 2. ДОКАЗУВАННЯ ІНШИХ ОБСТАВИН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО ШАХРАЙСТВА НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ.....	77
2.1. Доказування винуватості особи в учиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотивів і мети вчинення кримінального правопорушення та обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження	77
2.2. Встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат.....	96
2.3. Встановлення обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, та обставин, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення шахрайства на залізничному транспорті.....	112

РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ЗАСОБІВ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ	123
3.1. Огляд та обшук під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті	123
3.2. Допит під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті	142
3.3. Інші слідчі (розшукові) дії під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті	152
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	172
ДОДАТКИ	188

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗМІ	–	засоби масової інформації
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
ОРЗ	–	оперативно-розшукові заходи
РФ	–	Російська Федерація
СРД	–	слідча (розшукова) дія
ЦК	–	Цивільний кодекс

ВСТУП

У сучасних умовах розбудови в Україні правової держави вагоме місце посідають проблеми забезпечення ефективного захисту конституційних прав й інтересів як суспільства загалом, так й окремих осіб. Розв'язання цих проблем має важливе значення для забезпечення захисту прав громадян від протиправних злочинних посягань, унаслідок вчинення яких їм завдають значної майнової чи моральної шкоди. Одним із видів таких посягань проти власності є шахрайство. Це кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена статтею 190 Кримінального кодексу (КК) України, має різні види, групи й способи вчинення залежно від соціальної сфери діяльності людей, мотивів їхньої поведінки та механізму вчинення цього кримінального правопорушення. За офіційними статистичними даними, в Україні щороку реєструють кілька десятків тисяч учинених кримінальних правопорушень цього виду. Зокрема, 2015 року органи досудового розслідування розпочали 45 653 кримінальні провадження про шахрайства, 2016 року – 45 764, 2017-го – 36 650, 2018-го – 33136, 2019-го – 32 156, 2020-го – 26 595 кримінальних проваджень¹.

Поширеними є групи шахрайства, що вчиняють у сфері задоволення повсякденних матеріальних і культурних потреб людини, побутовій, сфері функціонування державних та інших суспільних інститутів, підприємницької діяльності тощо. Останніми роками активізувалися шахрайства з використанням електронних технологій, стільникового зв'язку, інтернет-мережі; шахрайства із залученням коштів громадян на будівництво житла тощо. Кожне із цих кримінальних правопорушень має певну специфіку, яку слід ураховувати під час досудового розслідування й доказування фактів їх учинення. Не є винятком і шахрайства, що вчиняють на залізничному транспорті.

Доказування фактів шахрайства на залізничному транспорті є складним, що пов'язано з певними особливостями. По-перше, це періодична висока інтенсивність пасажирських потоків на станціях, вокзалах, що спостерігається в період відпусток, державних свят, студентських канікул, у перервах під час руху поїздів, у період

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна): наказ Генеральної прокуратури України від 23 жовт. 2012 р. № 100. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id.

проведення громадсько-політичних, культурно-масових, спортивних та інших заходів, коли є можливість тимчасового переховування на цих об'єктах осіб, які готуються вчинити кримінальне правопорушення, а після його вчинення зникають у невідомому напрямку. По-друге, в обстановці безперервного та швидкого руху значних мас людей, пов'язаного з користуванням послугами транспорту, виконання пасажирами значної кількості операцій (купівля квитків, оформлення, здавання й отримання багажу, посадка і висадка з поїздів) постійно виникають фактори, що послаблюють пильність, коли потенційно є можливість порівняно легко вчинити кримінальне правопорушення й непомітно зникнути. По-третє, масовість пасажирів зумовлює встановлення між ними короткочасних випадкових контактів, що полегшує обман чи зловживання довірою. По-четверте, нетривалість перебування пасажирів на об'єктах транспорту ускладнює встановлення потерпілих, свідків, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів для швидкого встановлення їх і затримання.

Проблеми, пов'язані з розслідуванням шахрайства, постійно знаходяться у полі зору науковців. Водночас, донині не дослідженими залишаються питання розслідування шахрайства на залізничному транспорті, спрямованого на заволодіння об'єктами приватної власності, тож їх розроблення на монографічному рівні є актуальним для теорії та практики розслідування кримінальних правопорушень.

Метою роботи є теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає у висвітленні правової сутності розслідування шахрайства на залізничному транспорті, виявленні наявних проблем та розробленні науково обґрунтованих підходів щодо можливих шляхів їх подолання. Для досягнення означеної мети використані узагальнені матеріали вивчення 35 архівних матеріалів кримінальних проваджень, 58 судових рішень місцевих судів щодо шахрайства на залізничному транспорті, пов'язаного із заволодінням об'єктами приватної власності, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2015–2019 роки, зведені дані анкетування 65 слідчих органів досудового розслідування, що обслуговують територію діяльності Південно-Західної, Донецької та Львівської залізниць, переважна більшість яких (64,6 %) здійснювала досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 190 КК України, вчинених на залізничному транспорті.

Під час підготовки монографії до видання авторами використано особистий багаторічний досвід роботи в органах досудового розслідування МВС України.

У монографії комплексно досліджені актуальні питання, що постають під час досудового розслідування шахрайства на залізничному транспорті, спрямованого на заволодіння об'єктами приватної власності. На підставі отриманих результатів запропоновано можливі напрями вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності слідчих Національної поліції України, шляхи вдосконалення низки норм чинного КПК України та теоретичних розробок щодо підготовки, проведення та фіксації слідчих (розшукових) дій як основних засобів збирання доказів, проведення яких спрямоване на доказування важливих обставин розслідуваного кримінального правопорушення.

Зокрема, окреслено специфіку факторів функціонування виробничо-технологічного комплексу організацій і підприємств залізничного транспорту України загального користування, серед яких висока інтенсивність пасажирських потоків, безперервний рух значної кількості людей, пов'язаний з придбанням квитків, очікуванням потягів на вокзалах і перонах, перебуванням у рухомому складі, що стомлюють пасажирів, призводять до втрати ними пильності та зумовлюють можливість учинення шахрайства й заволодіння їхнім майном; досліджено залежність між обранням часу, місця й способу вчинення шахрайства та визначено, що на залізничних вокзалах, привокзальних площах шахрайства вчиняють протягом доби у зв'язку з постійним потоком пасажирів, а в потягах та електропотягах – переважно в денний час; проаналізовано основні фактори, що позначаються на рівні виявів шахрайства та створюють сприятливі умови для його вчинення, зокрема, віктимній поведінці потерпілого для його обману чи зловживання довірою.

Крім цього, звернено увагу на систему обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті, з-поміж яких ключове місце посідають обставини щодо встановлення події кримінального правопорушення та її складових – часу, місця, способу й інших обставин вчинення кримінального правопорушення; на типові ознаки осіб, які є потерпілими від шахрайства, залежно від їхньої соціально-демографічної характеристики (стать, вік, рівень освіти, ставлення до різних сфер життя тощо); на форми використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті, зокрема

проведення експертиз, участь спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій.

У монографії розглянуті також положення щодо предмета злочинного посягання під час вчинення шахрайства на залізничному транспорті, спрямованого на заволодіння об'єктами приватної власності, якими є грошові кошти, мобільні телефони, комп'ютерна техніка й інше майно, що має вартість; система типових слідів матеріального й ідеального характеру, що утворені під час вчинення шахрайства; рекомендації щодо визначення виду та розміру шкоди, завданої шахрайськими діями, і способів її відшкодування.

Сформульовані й аргументовані у монографічному дослідженні теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та надалі може бути використано у практичній діяльності під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті, спрямованого на заволодіння об'єктами приватної власності, у освітньому процесі для підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів, а також під час проведення різних видів занять з курсу кримінального процесуального права, криміналістики та низки спецкурсів у вищих навчальних закладах України юридичного спрямування.

Автори висловлюють щирі вдячність І. В. Басистій, В. І. Боярову, Г. П. Власовій, Н. В. Глинській, Д. П. Гуриній, Є. Д. Лук'янчикову, В. Т. Нору, О. В. Одерію, С. М. Смокову, П. В. Цимбалу, М. О. Яковенку та іншим науковцям України за слушні зауваження і поради під час підготовки монографії до видання.

РОЗДІЛ 1

ПОДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

1.1. Стан наукової розробленості проблем розслідування шахрайства на залізничному транспорті

Нині немає жодної сфери суспільного життя, яка не була б пов'язана певними аспектами з процесом транспортування. До цього процесу безпосередньо чи опосередковано залучаються відповідні засоби, методи, форми, принципи та правила поведінки, які зумовлюють виникнення транспортних суспільних відносин¹.

Тисячі людей щодня відправляються в дорогу, користуючись залізничним транспортом. На жаль, не для всіх подорож минає успішно, оскільки деякі пасажери стають жертвами шахраїв². Протидію злочинності й охорону публічного порядку на залізничному, повітряному та водному транспорті здійснюють територіальні органи Національної поліції України. Відповідно до частини 1 статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, до завдань поліції, крім цього, належать охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави, протидія злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги³. З огляду на те, що найбільший обсяг діяльності припадає на підрозділи, які обслуговують об'єкти залізничного транспорту (вокзали, привокзальні приміщення й комунікації), саме на ці територіальні підрозділи Національної поліції України покладено значну частину

¹ Цільмак О. М. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів міліції на транспорті : підручник. Одеса : ОДУВС, 2012. с. 9.

² Балацька О. О. Особа потерпілого та спосіб вчинення шахрайства у пасажирських потягах. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1. С. 222.

³ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

обов'язків із протидії кримінальним правопорушенням на зазначеному виді транспорту.

Одним з найважливіших завдань сучасної Української держави, суспільства загалом є забезпечення суворого дотримання законності, запобігання будь-яким порушенням публічного порядку, ліквідація злочинності, усунення причин й умов, що породжують і сприяють її розвитку. Процес доказування під час розслідування кримінальних правопорушень – це формування, перевірка й оцінювання доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення істини та прийняття на її підставі законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

З античних часів питання процесу доказування вини активно досліджували філософи, теологи, юристи й державні діячі. Сучасній юридичній науці відомі численні праці, у яких проаналізовано процес доказування в кримінальному провадженні. Зокрема, на монографічному рівні дослідження зазначеної проблематики здійснили: А. Р. Белкін¹, А. О. Власов, І. М. Лук'янова та С. В. Некрасов², Ю. М. Грошевий³, Є. Г. Коваленко⁴, Я. Ю. Конюшенко⁵, С. М. Стахівський⁶, В. М. Тертишник та С. В. Слінько⁷, а також інші науковці.

За Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України створено реальні умови для забезпечення процесуальної рівності та змагальності сторін кримінального провадження, підвищено гарантії захисту прав підозрюваного, обвинуваченого й інших учасників кримінального провадження, удосконалено засади та спрощено процедуру початку досудового розслідування, скасовано інститут дослідчих перевірок і стадію порушення кримінальної справи тощо.

¹ Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособие. М. : НОРМА, 1999. 429 с.

² Власов А. А., Лукьянова И. Н., Некрасов С. В. Особенности доказывания в судопроизводстве : науч.-практ. пособие. М. : Экзамен, 2004. 320 с.

³ Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ, 2006. 272 с.

⁴ Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 448 с.

⁵ Конюшенко Я. Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 245 с.

⁶ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с.

⁷ Тертишник В. М., Слінько С. В. Теория доказательств : учеб. изд. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.

Перетворення, що відбуваються в економіці, політиці, соціальному житті, призводять до низки протиріч у суспільстві, що виявляються, насамперед, у послабленні правопорядку, моральних і духовних засад, збільшенні кількості вчинених кримінальних правопорушень. До них належить і шахрайство, яке привертає посилену увагу як практичних працівників, так і науковців різних галузей знань: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, криминології, що пов'язано зі збільшенням кількості вчинених шахрайств, ускладненням механізму цього кримінального правопорушення, зростанням обсягів завданих збитків.

Діяльність підрозділів Національної поліції України, на території обслуговування яких розташовані об'єкти залізничного транспорту, має певну специфіку, що полягає в забезпеченні охорони публічного порядку та вантажів, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на транспорті. Доказування в кримінальному провадженні про шахрайство на цих об'єктах є надзвичайно ускладненим через високу інтенсивність пасажирських потоків на станціях і вокзалах, що спостерігається в період відпусток, державних свят, студентських канікул, у перервах під час руху поїздів, у період проведення громадсько-політичних, культурно-масових, спортивних й інших заходів. В обстановці безперервного та швидкого руху значних мас людей, пов'язаного з користуванням послугами транспорту, виконання пасажирами низки необхідних операцій (купівля квитків, оформлення, здавання й отримання багажу, посадка та висадка з потягів) постійно виникають фактори, що послаблюють пильність, коли потенційно є можливість порівняно легко вчинити злочин і непомітно зникнути¹. Масовість пасажирів зумовлює встановлення між ними нетривалих випадкових контактів, що суттєво полегшує вчинення аналізованих кримінальних правопорушень шляхом обману чи зловживання довірою.

У зазначених умовах головними завданнями органів Національної поліції України залишаються протидія крадіжкам особистого майна пасажирів, різним ексцесам, які відбуваються як у потягах під час їх слідування, так і в приміщеннях вокзалів. Саме на ці державні органи покладено обов'язок ретельно оглядати й

¹ Босак О. О. Особливості доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту. *Правові, процесуальні та криміналістичні проблеми провадження досудового слідства в Україні* : тези наук. доп. та повідомл. конф. (Київ, 30 листоп. 2011 р.) та круглих столів (Київ, 26, 30 січ. 2012 р.). Київ, 2012. С. 105.

обстежувати будівлі вокзалів, платформи, вантажні й товарні двори, контейнерні пункти, сортувальні майданчики, виявляти і затримувати правопорушників, реагувати на інциденти кримінального та адміністративного характеру¹. Суттєво ускладнює виконання цих завдань нетривалість перебування пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, їх намагання якнайшвидше покинути вокзали, станції та відправитися в дорогу, що не сприяє встановленню потерпілих, свідків, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, проведенню слідчих (розшукових) дій (СРД) та оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) для швидкого виявлення кримінального правопорушення і затримання шахрая.

Шахрайству притаманне встановлення контакту між підозрюваним і потерпілим щодо певного майна, унаслідок якого відбувається добровільне передання потерпілим майна чи права на майно під впливом обману або зловживання довірою. Цей вид злочину, стверджує В. С. Медведєв, небезпідставно вважають одним із класичних видів злочинної діяльності, що має тривалу і строкату історію. Шахрайство активізується в часи соціально-економічних криз, нововведень, докорінних реформ, чому сприяє недостатня загальна та спеціальна профілактична робота. У періоди найвищої активності шахраїв щорічні збитки ошуканих українських громадян сягають десятків мільйонів гривень². Під час проведення нами анкетування 65 слідчих встановлено, що 12 з них (18,5 % від загальної кількості опитаних) щодва місяці розслідували один факт шахрайства, а 10 (15,4 %) слідчих – щомісяця; двічі на місяць розслідували шахрайство 4 (6,1 %) з них, а інші слідчі здійснювали досудове розслідування цього кримінального правопорушення рідше. Серед найістотніших проблем розслідування шахрайства слідчі виокремлюють встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, – 49 (75,4 %); недостатність доказів для доведення вини підозрюваного – 31 (47,7 %); встановлення місця знаходження речових доказів – 30 (46,1 %) слідчих (див. Додатки). Результати анкетування практичних працівників органів досудового розслідування засвідчують потребу комплексного дослідження вказаних проблем.

¹ Цільмак О. М. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів міліції на транспорті : підручник. Одеса : ОДУВС, 2012. С. 14.

² Медведєв В. С. Психологія злочинної діяльності : навч. посіб. Київ : Атіка, 2012. С. 53–54.

Під час розслідування шахрайства на залізничному транспорті здійснюють процес доказування обставин, визначених у частині 1 статті 91 КПК України. Згідно із цією процесуальною нормою, до предмета доказування належить подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб й інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від цього майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

На перший погляд, справедливо зазначає В. В. Вапнярчук, перелік передбачених КПК України обставин є цілком визначеним, однак усі вони мають лише модельний, орієнтовний характер. Крім цього, вони є загальними, оскільки: по-перше, підлягають доказуванню на стадії як досудового розслідування, так і судового розгляду; по-друге, стають основою не лише обвинувального акта, а й вироку, постанови (ухвали) про закриття кримінального провадження; по-третє, підлягають доказуванню в кожному кримінальному провадженні незалежно від кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення й конкретних фактичних обставин. Окремі обставини, зазначені в статті 91 КПК України, зазначає далі цей автор, стосуються лише певних кримінальних правопорушень чи осіб (суб'єктів злочину) (зокрема, пункти 6 та 7), а тому їх включення у статтю 91 КПК України видається сумнівним. Якщо

все-таки визнати їх урегулювання в цій нормі доцільним (керуючись їх важливістю чи іншими міркуваннями), потрібно усвідомлювати характер цих обставин і, виокремлюючи різні можливі рівні предмета доказування, відносити їх не до загального, а до родового предмета доказування. Його визначають на рівні норм Особливої частини кримінального закону, у яких сформульовано конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Саме щодо цього рівня градації предмета доказування і розробляють методичні рекомендації та криміналістичні методики розслідування певного правопорушення¹.

У підручниках, навчальних посібниках, науково-практичних коментарях до КПК України й інших виданнях, оприлюднених після набрання чинності 20 листопада 2012 року зазначеного Кодексу, увагу акцентовано на визначальній ідеї, що полягає у трансформуванні кримінального процесу як засобу протидії злочинності в механізм захисту суспільства й особи, яка зазнала шкоди внаслідок кримінального правопорушення, і якомога швидшого та найефективнішого відновлення порушених прав². У цих виданнях визначено загальні питання дотримання правової процедури процесу доказування під час досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення безвідносно до його специфіки.

Доказування, слухно зауважує М. А. Погорецький, є фундаментальною науковою і правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування всіх його інститутів, впливає на організацію та діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, які здійснюють кримінальне провадження, а також на організацію і діяльність усіх інституцій, які забезпечують здійснення цього провадження.

¹ Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. С. 87–89.

² Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учб. літ., 2013. С. 120–142; Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. С. 171–192; Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особлива частини) : навч. посіб. 2-ге вид., виправл. та доповн. / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2016. С. 89–104; Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, доповн. і переробл. Київ : Правова єдність, 2017. С. 158–194; Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.]; за ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. С. 145–177.

Ґрунтовно дослідивши цю категорію, зазначений науковець розробив авторську концепцію кримінального процесуального доказування як практичну, пізнавальну, правову й розумову діяльність сторін кримінального провадження, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних та їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні цим фактичним даним та їх джерелам значення доказу в кримінальному провадженні, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, обґрунтуванні доказами своєї правової позиції уповноваженими суб'єктами кримінального процесу та відповідних процесуальних рішень¹.

Водночас розслідування шахрайства як окремого своєрідного кримінального правопорушення загалом і шахрайства на залізничному транспорті зокрема має певну специфіку та суттєво відрізняється від загального порядку кримінального провадження. Особливості методики розслідування шахрайства висвітлено в низці підручників і навчальних посібників з криміналістики². Однак у цих виданнях розглянуто загальні питання методики розслідування цього виду кримінального правопорушення: його криміналістична характеристика, особливості початку кримінального провадження та обставини, що підлягають встановленню, типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, проведення окремих процесуальних дій (допиту, огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, призначення експертизи тощо). Водночас способи вчинення шахрайства лише перелічено, а особливості їх розслідування не визначено.

Лише в одному підручнику з криміналістики в методиці розслідування шахрайства окреслено особливості криміналістичної

¹ Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63, 74.

² Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 290–294; Когутич І. І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів : тексти лек. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, Тріада плюс, 2006. С. 242–262; Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лек. Изд. 4-е. Харків : Одиссей, 2011. С. 291–303; Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. С. 402–405; Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. С. 516–530.

[Перейти на сайт](#) →